

СТАНОВИЩЕ

За дисертационния труд на **ЕЛИЗАВЕТА АНДРЕЕВНА ЕМЕЛЯНОВА** на тема: **“ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОЯВАТА НА ГРАЖДАНСКА ПОЗИЦИЯ В РАННОТО И КЪСНО ЮНОШЕСТВО“** за присъждане на образователната и научна степен «ДОКТОР»

Изготвил становището: Проф. д-р РУМЯНА БОЖИНОВА

Разработената от Елизавета Емелянова дисертация е посветена на юношеството, един от най-сложните, понякога драматични етапи от развитието на личността. Известно е, че това е период, в който се осъществява преидентификация, личността се опитва да изгради актуална представа за себе си, да уточни кой е и какво може. Но това е и период, в който се включва идеологическия тип идентификация, върху която е фокусирано дисертационното изследване. Разкриването на закономерностите на протичането на този процес и специално формирането на гражданска позиция (каквато е темата на дисертацията) безспорно представлява научен и обществен интерес. Изучаването му, в контекста на актуалните социални условия на живот и развитие на юношата, предполага обогатяване представата за конкретния тип идентификация. В същото време, то може да даде отговор на съществен за обществото въпрос – за социалната зрялост и потенциална активност на младите хора. Утвърдено е виждането, че сериозните, глобалните, социални промени, обичайно се реализират от хората в младежка възраст (късно юношество), хората под 30 години. Всичко това подчертава дисертабилния характер на избраната от Емелянова тема.

Дисертацията е разработена в рамките на 259 страници. Илюстративният материал включва 50 таблици, 117 фигури и 5 приложения. Цитирани са 199 източника - 192 от тях са на кирилица и 7 на латиница. Трудът съдържа три глави, въведение и заключение. Следваната структура и изложение е в съответствие с емпиричния характер на реализираното изследване и достатъчно пълно отразява изследователския процес и постигнатите резултати. Заслужава да се подчертае и подходящото съотношение между обема на отделните части от дисертацията, при което изложението на резултатите има приоритетно място.

Първа глава на дисертацията успешно извежда теоретичните предпоставки на изследването. Проследени са водещите в психологията концепции за идентификационните насоки и процеси в периода на юношеството (Ериксан, Маршиа). На базата на европейски и руски изследвания е анализирана проблема за социалната активност и формирането на гражданска позиция от юношата.

Положителен момент са изведените в края на главата изводи, които очертават разбирането за основните, за конкретното изследване, понятия и значимите аспекти на изучаване на феномена гражданска позиция. Става ясно, че докторантката приема, че юношеството е етап, в който личността формира своя мироглед, постига социална самоопределеност и гражданска позиция (като рефлексивно отношение на субекта към реалните събития), развиваща се в индивидуалния път на личността и отличаваща се с трикомпонентна структура, подобна на атигюдната (без да е означена като такава).

Втора глава е посветена на постановката на изследването. Формулираната цел, задачи и хипотези на изследването са съгласувани и очертават амбицията на Емелянова за изучаване на гражданската позиция на юношата, равнището на гражданска активност, в развитие – от раното до късното юношество и в аспекта на връзката му с общата его-идентичност.

Съществена предпоставка за качеството на проведеното от Емелиянова изследване е целесъобразния подбор на извадката и методите на изследване. Изследвани са повече от 700 лица, включващи три възрастови групи, с което е осигурено проследяване на възрастовата динамика на изучаваните закономерности, както и на половите различия.

Приложени са пет изследователски методи, които дават възможност за реализиране на целите на изследването: 1) Въпросник за диагностика на гражданственост „Моделни измервания на гражданствеността: диагностика на гражданската активност“ (*Constance A. Flanagan, Amy K. Syvertsen, and Michael D. Stout*); 2) Въпросник за “Оценка на дезангажираност от гражданските морални норми“ (*Gian Vittorio Caprara, Roberta Fida, Michele Vecchione, Carlo Tramontano, Claudio Barbaranelli*); 3) „Профил на ресурсите на развитие“; 4) Методиката на „Дж. Маршиа. Незавършените изречения“ – модификация на В. Р. Орестова; 4) Полуструктурирано интервю (съставено от Л. Ф. Обухова).

Всички методи са подробно представени в рамките на текста на Втората глава. Първите три от тях за първи път се прилагат в рускоезичен вариант и практически са апробирани в дисертационното проучване.

Резултатите от изследването са представени в трета глава. Тя е добре структурирана и последователно са изложени разкритите в изследването закономерности относно: 1) Гражданската активност в изследваните възрастови периоди, 2) Отношението към нарушаването на обществените морални норми. 3) Ресурсите, способстващи за успешно формиране на гражданска позиция, 4) Статусите на его-идентичност и 5) Връзката - гражданска активност – его-идентичност.

Проследено е доказването на всяка от издигнатите хипотези в плана на приложените статистически процедури. Ясно е очертан както съдържателния аспект на установените тенденции, така и степента на тяхната изразеност във всеки от изучаваните подпериоди на юношеството. Смятам обаче, че анализът на резултатите от настоящото изследване би спечелили, ако те са съпоставяни с резултатите от други изследвания в областта. Това би очертало много по-ясно приносите на конкретната работа.

Изведените в края на трета глава *изводи* показват, че формирането на гражданска позиция се отличава с определена динамика, чиито пик е свързан с прехода от тинейджърска към юношеска възраст. В това отношение се очертават и известни полови различия. При това семейството изпъква като много съществен ресурс за развитието на гражданска позиция.

Установява се също специфична възрастова динамика във формирането на статусите на его-идентичността, прогресираща по посока на статус мораториум. Най-значими

промени във възрастов план се констатира в самоопределянето в сферата политика и приятелство.

Според получените резултати формирането на гражданска активност частично се отразява в нивото на личностната егоидентичност, което смятам, че провокира необходимост от сериозни допълнителни проучвания.

Правомерно е виждането на докторантката, че е необходимо задълбочаване на проучването върху формирането на гражданска позиция по отношение влиянието на външните и вътрешните фактори.

Трябва да се подчертае, че резултатите от изследването са подходящо илюстрирани и осигуряват пълноценно възприемане на дискутираните закономерности. В същото време неколкочкратните повторения на цели, задачи и хипотези на изследването излишно натоварват обема на работата като цяло, без да допринасят съществено за по-доброто осмисляне на дискутираните моменти. Същото може да се каже и за изложените в текста методи, чието място е в края на дисертацията под формата на приложения.

Изведеното в края на работата заключение, придава зъвършеност на дисертационния труд. В него Емилянова заедно със синтезираното представяне на постиженията на дисертационното изследване, отбелязва и неговата възможност за бъдещо развитие и стойност му за практиката, както и реалното внедряване на програми насочени към създаване на по-активна гражданска позиция в периода на юношеството.

Към положителните страни на работата трябва да бъде отнесен и добрия научен език и стил на изложението.

Приносителите на дисертацията се очертават в:

- 1) Обогаляване на представата за спецификата и динамиката във формирането на гражданска позиция и активност на юношата между 14 и 24 години.
- 2) Установяване на водещи тенденции при формиране статусите на его-идентичност в периода на юношеството при определен социален контекст, база за межкултурни сравнения.
- 3) Апробиране са три метода: 1) Въпросник за диагностика на гражданственост на Constance A. Flanagan, Amy K. Syvertsen, and Michael D. Stout; 2) Въпросник за “Оценка на дезангажираност от гражданските морални норми“ на Gian Vittorio Caprara, Roberta Fida, Michele Vecchione , Carlo Tramontano, Claudio Barbaranelli; 3)

„Профил на ресурсите на развитие“, което предполага обогатяване на изследователската практика в конкретната област в Русия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният от Елизавета Андреевна Емелянова дисертационен труд на тема „ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОЯВАТА НА ГРАЖДАНСКА ПОЗИЦИЯ В РАННОТО И КЪСНО ЮНОШЕСТВО“ за присъждане на образоваателната и научна степен «ДОКТОР» свидетелства за високата теоритична и методологична подготовка на автора, а също за ориентацията на Емелянова към поставяне на сериозни и значими от научна и приложна гледна точка изследвания в областта на психология на развитието и психология на личността.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Посоченото по-горе ми дава основание с убеденост да гласувам за присъждането на Елизавета Андреевна Емелянова образователната и научна степен „Доктор“ по направление „Психология“.

9. 06. 2019 г.

Проф. д-р Румяна Божинова